CZU 342.731

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2021-2.03>

DIMENSIUNI TEORETICO-FILOSOFICE ALE NOȚIUNII DE LIBERTATEA DE CONȘTIINȚĂ

CUȘMIR Marcel,

doctor habilitat în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

marcelcusmir@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1127-2461>

SEDLETCHI Nicolae,

doctorand,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

nicolae.sedletchi@usem.md

<https://orcid.org/0000-0001-7494-4790>

REZUMAT

Libertatea de conștiință este o libertate fundamentală, care tine de însăși natura ființei umane. Gradul de protecție al acestei libertăți determină esența oricărui regim politic, violarea libertății de conștiință fiind indicator principal al unui regim totalitar.

Contrar unei simplități aparente, libertatea de conștiință este o noțiune complexă și multiaspectuală. Timp de secole, filozofi, istorici și juriști au conferit semnificații multiple percepției sale teoretice. Totuși, componentele acestei noțiuni, precum "libertatea" și "conștiința" au fost întotdeauna considerate ca fiind conjugate și interdependente.

Conținutul conceptului de „libertate de conștiință”, nu apare ca o sumă mecanică a componentelor, ci are propria sa semnificație, determinată de natura sa multidimensională. Complexitatea categoriei libertății de conștiință, condiționează posibilitatea de identificare a mai multor aspecte ale acesteia: etico-moral, filosofic, sociologic, politic, ateist, religios și juridic.

Cuvinte-cheie: individ, societate, libertate, conștiință, toleranță, libertatea de conștiință, libertatea religioasă, libertatea pozitivă, libertatea negativă, conștiința autonomă, conștiința heteronomă.

THEORETICAL-PHILOSOPHICAL DIMENSIONS OF THE NOTION OF FREEDOM OF CONSCIOUSNESS

CUȘMIR Marcel,

Doctor habilitate of law, associate professor,
University of European Studies of Moldova

marcelcusmir@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1127-2461>

SEDLETCHI Nicolae,

PhD student,

University of European Studies of Moldova

nicolae.sedletchi@usem.md

<https://orcid.org/0000-0001-7494-4790>

SUMMARY

The freedom of conscience is a fundamental freedom, which belongs to the nature of the human being. The degree of protection of this freedom determines the essence of any political regime, the violation of freedom of conscience being the main indicator of a totalitarian regime.

Contrary to apparent simplicity, the freedom of conscience is a complex and multidimensional notion. For centuries, philosophers, historians and lawyers have given multiple meanings to its theoretical perception. However, the components of this notion, such as "freedom" and "consciousness", have always been considered as conjugate and interdependent.

The content of the concept of the "freedom of conscience" does not appear as a mechanical sum of components, but has its own meaning, determined by its multidimensional nature. The complexity of the category of the freedom of conscience conditions the possibility to identify several aspects of it: ethical-moral, philosophical, sociological, political, atheistic, religious and legal.

Key words: individual, society, freedom, conscience, tolerance, freedom of conscience, religious freedom, positive freedom, negative freedom, autonomous consciousness, heteronomous consciousness.

Libertatea este un concept filosofic, a cărui semnificație ar putea fi rezumată prin sintagma "lipsa constrângerilor". În societățile democratice contemporane, libertatea este acceptată la modul abstract ca o valoare fundamentală, alături de alte valori de bază, precum egalitatea, dreptatea și drepturile omului. Însă, întâmpinăm probleme în perceperea conținutului ei de îndată ce încercăm să o examinăm la modul concret [15]. Mai mult decât atât, conceptul de libertate a avut de-a lungul istoriei semnificații multiple, uneori contradictorii, astfel că, pentru o înțelegere corectă a înțelesului acestuia, este necesar să se cunoască contextul în care a fost utilizat.

Analiza noțiunii de "libertate", ne conduce la evidențierea diferitelor moduri de conceptualizare a acesteia. Pentru autorii DEX-ului, libertatea este „posibilitatea de a acționa după propria voință sau dorință; posibilitatea de acțiune conștientă a oamenilor în condițiile cunoașterii (și stăpânirii) legilor de dezvoltare a naturii și societății” [5]. R. Descartes, vestit filosof și matematician francez, înțelegea prin libertate simpla autonomie de voință, care este mai puternică decât pasiunea și independentă de aceasta. În viziunea filosofului, voința are o natură pur rațională. Libertatea, în sens semnificativ, necesită doar ca manifestările voinței noastre să fie rezultatul propriilor noastre dorințe, și nu a unor forțe externe, care ne-ar forța să tindem spre ceva nedorit. Astfel, pentru R. Descartes libertatea reprezintă acte cauzate de propria voință [21]. La rândul său T. Hobbes, în *Leviathan*, argumenta că un om liber este cel, care nu este împiedicat să facă ceea ce vrea, deoarece capacitățile sale fizice și mentale îi permit acest lucru [9]. Pentru Rudolf Steiner viața noastră se compune din acțiuni libere și din acțiuni nelibere. Însă nu putem gândi până la capăt noțiunea despre om, fără ca să ajungem la spiritul liber ca cea mai pură expresie a naturii umane. Oameni adevărați suntem totuși numai în măsura în care suntem liberi [22]. La Kant E., în *Critique de la raison pure*, găsim: „Libertate, tu nume prietenos și uman, care cuprinzi în tine întreaga plăcere morală ce conferă o înaltă demnitate naturii mele omenești, și nu faci din mine servul nimănui, tu care nu enunți o lege, ci aștepti ceea ce și iubirea mea morală va recunoaște ca lege, fiindcă ea se simte neliberă față de oricare lege făcută numai să constrângă” [13]. Pentru René Capitant, libertatea unei ființe este autodeterminarea acelei ființe [18].

Pentru J.S. Mill, libertatea este determinată de

raporturile dintre individ și societate. Astfel, sfera libertății umane cuprinde: libertatea lăuntrică (libertatea de conștiință), libertatea de exprimare, libertatea alegerii unui stil de viață, libertatea de asociere liber consimțită. În optica lui Mill, în afara unor situații excepționale societatea nu poate interveni în mod legitim în sfera privată a individului. Filosoful precizează că, orice imixtiune a societății în sfera libertății individuale are două efecte indezirabile, din punct de vedere utilitarist: uniformizarea și frânarea dezvoltării individului [14].

Adrian Miroiu evidențiază trei semnificații ale libertății – *libertatea ca capacitate de manifestare publică, libertatea ca lipsă de constrângere, libertatea ca determinare interioară* [15]. Libertatea ca manifestare publică este definită nu în raport cu individul, ci în raport cu aranjamentele politice în care acesta trăiește. În această accepțiune, o societate liberă este aceea comunitate politică în cadrul căreia indivizii iau parte activ la guvernare, elaborează legi și iau decizii. Libertatea ca lipsă de constrângere sau interferență se definește ca o caracteristică a indivizilor, persoane luate ca întreg (înzestrate deopotrivă cu rațiune și impulsuri iraționale), și este asigurată prin două tipuri de activități: 1) protejarea de către guvern față de interferența altora; și 2) impunerea de legi de către guvernare. La rândul său, libertatea, ca determinare interioară, se realizează acolo unde indivizii ca ființe complexe se comportă în mod autentic, potrivit cu ceea ce ei vor realmente ca ființe umane. Problema constă în definirea a ceea ce este autentic în individ, care îi permite să fie liber. De această dată, spre deosebire de accepțiunea anterioară, individul este liber atunci când acționează în mod rațional, adică atunci când nu se supune impulsurilor afective, iraționale [15].

O descriere amănunțită a primului și al doilea înțeles al libertății întâlnim în vestitul discurs asupra „*libertății anticilor în comparație cu cea a contemporanilor*” a lui Benjamin Constant [3]. Oratorul demonstrează elocvent că ceea ce noi, contemporanii, includem în ideea de libertate nu mai are multe tangențe cu concepția pe care o aveau anticii. În timp ce pentru acei din urmă libertatea „consta în a exercita colectiv și direct, suveranitatea, a dezbate pe piața publică problemele războiului și a păcii, a încheia cu străinii tratate de alianță, a vota legile” etc. (cu alte cuvinte, *capacitatea de a se manifesta public*), pentru contemporani ea este „*dreptul de a nu fi supus decât legilor, de a nu putea fi nici arestat, nici deținut, nici omorât, nici maltratat în vre-un fel de unul sau mai*

mulți indivizi” (*libertatea ca lipsă de constrângere*). Din discursul lui Benjamin Constant înțelegem, de fapt, că marea afacere a umanității nu mai este accesul, prin politică, „la totala dispoziție rațională de ea însăși”, dar din contra asigurarea fiecărui membru al societății a celei mai mari libertăți private posibile, singura sa limită fiind compatibilitatea libertății fiecărui individ cu toate celelalte libertăți [8]. Constant insistă că „scopul contemporanilor este securitatea beneficiilor personale; și ei numesc libertate garanțiile acordate de către instituții acestor beneficii”. De-a lungul discursului său el nu încetează să revină la acest gând: „independența individuală este prima dintre necesitățile moderne”. „Libertatea individuală, o repet, iată adevărata libertate modernă. Libertatea politică îi este garanția; libertatea politică este deci indispensabilă”; „în spațiul de libertate la care suntem susceptibili, cu cât mai mult exercitarea drepturilor noastre politice ne va lăsa timp pentru interesele noastre personale, cu atât libertatea va fi mai prețioasă” [3]. Consecință inevitabilă a acestui fapt este că libertatea, ca capacitate de manifestare publică, nu este păstrată de contemporani decât pentru că ea este zidul de apărare, care le permite să protejeze sfera privată contra tuturor atentatelor puterii publice în numele interesului general, național, al ordinii, sau a oricăror alte „scopuri supreme”.

Deosebirea dintre aceste semnificații ale libertății se regăsește în distincția dintre *libertatea pozitivă* („*freedom to*”) și *libertatea negativă* („*freedom from*”). Este una dintre cele mai bine cunoscute și mai influente analize contemporane ale libertății, datorată lui Isaiah Berlin. În lucrarea sa *Two Concepts of Liberty*, Berlin a susținut conceptul de „libertate negativă”, ca absența a oricărei interferențe cu sfera de acțiune a unei persoane, versus „libertatea pozitivă”, care de fapt se referă la capacitatea efectivă a unui individ de a fi stăpân asupra propriei sale persoane și asupra mediului său [2]. În viziunea lui Berlin, libertatea negativă este acel tip de libertate, care presupune absența obstrucțiilor și interferențelor din partea altor persoane, înlăturarea oricăror imixțiuni externe. Cu cât mai vastă este această arie de non-ingerință, cu atât este mai cuprinzătoare libertatea persoanei [2]. Libertatea pozitivă își are originea în aspirația individului de a-și fi propriul stăpân, din dorința lui de autoguvernare, de a fi el însuși cel care decide pentru sine. Berlin explică libertatea pozitivă ca [2]:

- capacitate de a acționa în anumite moduri în funcție de voința individuală;
- aptitudine de direcționare rațională a propriei vieți, potrivit unor dorințe raționale;
- autodeterminare colectivă, în care fiecare își are rolul său în supravegherea mediului.

Distincția lui Berlin între libertatea negativă, ca libertate față de ingerința în sfera privată, și libertatea pozitivă, ca libertate de acțiune, a devenit cardinală în dezbaterile conceptului de libertate [15]. În aceeași optică se înscrie și poziția lui I. Dogaru și D. C. Dănișor. În viziunea autorilor, există două unghiuri principale din care poate fi privită noțiunea de libertate, unul filosofic, care vede omul cu preponderență în el însuși, și unul juridic, care presupune, dintru început, că omul nu există decât ca om social, că libertatea sa nu poate fi decât o

libertate relație și care o privește din punct de vedere material, ca pe maximum de facultăți și posibilități de a alege, lăsate individului [15, p.19]. Acestui unghi de vedere juridic îi sunt proprii două modalități de a concepe libertatea: ca autonomie și ca participare. Libertatea-autonomie este, în primul rând, o libertate relație. Ea nu-l privește pe individ în sine, ci în raport cu puterea publică. Ea este o libertate negativă, în sensul că rezultă dintr-o abținere a statului de a se amesteca în anumite comportamente individuale. Dacă în cazul libertății-autonomie libertatea este privită prin opoziție față de puterea publică, în cazul libertății-participare libertatea este concepută ca o cooptare a individului la exercitiul, instaurarea și menținerea puterii publice [15, p.20-21].

Totuși, Charles Taylor apreciază distincția lui Berlin ca fiind lipsită de profunzime. El argumentează, că esențială este o altă distincție – dintre libertatea ca exercitare și libertatea ca oportunitate. Libertatea ca exercitare se referă la capacitatea individului de a se autodetermina, de a-și decide viața, de a se autorealiza, adică libertatea de acțiune propriu-zisă. La rândul său, libertatea ca oportunitate este facultatea de a avea opțiuni, chiar dacă nu acționezi pentru a le valorifica – ești liber atunci când, dacă ai vrea să acționezi, ai putea realiza ceea ce dorești [23].

Pentru J. Rawls libertatea este prin sine însăși valoroasă, este primul principiu al dreptății, și poate fi restrânsă numai în numele libertății. Rawls argumentează că libertatea este un bun special care diferă într-un mod fundamental de alte bunuri, în cazul cărora funcționează principiul diminuării utilității marginale. Astfel, la primirea unui bun există un grad de utilitate, care scade pe măsură ce primim acel bun în repetate rânduri, sau în cantități mai mari. În cazul libertății, însă, nu putem spune că, cu cât avem mai multă, cu atât ne-o dorim mai puțin. Din contra, în societățile contemporane crește tot mai mult nevoia oamenilor de libertate, pe care ei nu sunt dispuși să o schimbe cu nimic [17]. Această exigență a libertății în societatea umană se referă mai ales la bunurile spiritului uman.

Astfel, una dintre principalele caracteristici ale libertății este că omul liber este maestru al conștiinței sale. Încă Origen afirma înțietatea libertății în raport cu totalitatea ființurilor, ea precedând oricărui element, oricărei întocmiri, fiind premergătoare vieții și rațiunii. Starea de libertate, în viziunea lui Origen, este o realitate intimă a fiecărei conștiințe, prezentă sau absentă indiferent de conjuncturi externe [20].

Ca urmare, libertatea poate fi văzută în sens material și în sens ideal, ca libertate de gândire și conștiință. Prima se exprimă prin libertatea de acțiune, fiind limitată de capacitățile fizice ale persoanei și de legile naturii. A doua este limitată de poziția morală a persoanei, convențional exprimată în noțiunea de „conștiință”.

Ca urmare, componenta cheie, care dezvăluie conținutul libertății de conștiință, este categoria de *conștiință*. Cuvântul *conștiință* provine din latinescul *conscientia*, ceea ce semnifică *însoțit de cunoaștere*. De aici putem deduce un prim sens al noțiunii de conștiință, ca cunoaștere intuitivă sau reflexivă pe care o are fiecare despre propria existență și despre lucrurile din jurul său, [5] ca sentiment al unei prezențe imediate față de sine și

de lume, sentimentul confuz, dar puternic, că noi suntem, că noi existăm și că noi suntem într-o lume, înconjurată de lucruri independente de noi. O ființă dotată cu conștiință este, deci, conștientă de propria sa existență și de existența lumii, în sensul că ea știe că există pe lume. Este nivelul denumit *planul autocunoașterii reflexe*. Acesta este planul experienței interioare de sine, pe care omul o face în conștiința sa, concepută ca *glas al libertății și al persoanei umane* [1].

Totuși, conștiința nu se circumscrie la perceperea existenței sale sau a lumii materiale. Ea este cea care permite aprecierea acțiunilor sale sau ale altora ca bune sau rele, juste sau injuste. Conștiința, ca capacitate de a emite judecăți de valoare asupra comportamentelor sale sau ale altora, este numită conștiință morală. Conștiința morală desemnează într-adevăr sentimentul interior al unei norme a binelui și a răului, care ne determină cum să evaluăm conduitele umane, fie că este vorba despre cele ale noastre sau ale altora. Din momentul în care a perceput ce este just și corect, individul încearcă să acționeze în corespundere cu această înțelegere, căci judecata de conștiință are un caracter imperativ. *Conștiința este instanța ultimă a comportamentului moral* al omului, este *realitatea decisivă* pentru viața oricărui om și pentru viața întregii omeniri, căci fondul incoruptibil al persoanei stă în conștiința sa. Autenticitatea cea mai profundă a omului și demnitatea sa stă în conștiința sa [1].

Conștiința este, deci, determinată de normele morale. Omul este ghidat de ele în manifestarea externă a gândurilor și sentimentelor sale. Conștiința, ca element al moralei, direcționează actele umane. Astfel, capacitatea de a evalua actele sale, din punctul de vedere al binelui și al răului, justului și injustului, este una dintre principalele caracteristici ale naturii umane. Esențial este acel set de valori morale, care îi permite să facă o asemenea evaluare. Cu alte cuvinte, problema conștiinței depinde de existența unui sistem de valori morale, dictate de angajamentul față de o doctrină, de o anumită religie sau de un set de principii morale sau opinii proprii.

Ca urmare, poate fi distinsă *conștiința autonomă*, când conștiința este, prin ea însăși, cerința superioară din numele căreia se obiectează, de cea *heteronomă*, când conștiința nu este decât un instrument de percepere a moralității impuse. În primul caz, este vorba despre o concepție a conștiinței, care își stabilește singură propria sa normă; în al doilea caz, este vorba despre o conștiință, care recunoaște normele morale ce i se impun. Pentru adepții conștiinței heteronome, „dreptul de a exista” comportă o revendicare a dreptului de a trăi conform unei morale anume, o formă de drept la intoleranță, argumentându-se că orice societate are nevoie, pentru a exista, de referințe morale comune, chiar și eronate. Or într-o societate, care se pretinde pluralistă și tolerantă, revendicarea libertății, fondată pe conștiința autonomă, pare mai ușor de formulat, ea fiind recunoscută drept o componentă legitimă a pluralismului [16].

Din punct de vedere etico-filosofic, conștiința acționează ca un criteriu moral intern de evaluare a acțiunilor, de reglementare a exprimării gândurilor, și, astfel, restrânge libertatea la un cadru moral al comportamentului. Cu alte cuvinte, conștiința este o

reprezentare morală, sentiment pe care ființa umană o are despre propria existență, sau cunoaștere a ceea ce este bun și ce este rău, corect sau nedrept, este capacitatea persoanelor fizice de a exercita autocontrolul moral, de a-și formula independent obligațiile morale, iar în baza acestora de a-și autoevalua acțiunile. Astfel, din punct de vedere filosofic și moral, conștiința se prezintă ca capacitatea de evaluare morală a conținutului și implicațiilor acțiunilor proprii, precum și ale acelor întreprinse de alții, în baza principiilor morale proprii sau a unor credințe colective.

În ceea ce privește conceptul de „*libertate de conștiință*”, conținutul acestuia nu apare ca o sumă mecanică a componentelor, ci are propria sa semnificație, determinată de natura sa multidimensională. Complexitatea categoriei libertății de conștiință, condiționează posibilitatea de identificare a mai multor aspecte ale acesteia: etico-moral, filosofic, sociologic, politic, ateist, religios și juridic.

Libertatea de conștiință în sens etico-moral, semnifică, mai întâi de toate, libertatea omului în sfera relațiilor morale, capacitatea acestuia de a urma imperativele conștiinței sale, fără a încălca normele sociale și juridice. Componenta religioasă, deși importantă, se prezintă doar ca un element al problematicei. Libertatea de conștiință ca categorie filozofică, se centrează pe facultatea persoanei de a efectua acte în conformitate cu viziunea sa despre drept și nedrept, despre bine și rău, de a judeca autonom lumea înconjurătoare, inclusiv din perspectivă religioasă, și de a acționa în conformitate cu percepția sa asupra lumii. Din această perspectivă, libertatea de conștiință poate fi tratată și ca expresie a poziției individului față de religie, care se realizează în trei forme: libertatea de a crede în Dumnezeu, și de a practica o anumită religie; libertatea de a avea o atitudine indiferentă față de religie și ateism; libertatea de a fi ateu și a nu profesa nici o religie.

În plan politic, libertatea de conștiință se prezintă ca un aspect important al democrației, conținutul său fiind determinat de natura sistemului social, natura puterii de stat, de regimul politic, nivelul de dezvoltare a științei și culturii, rolul religiei în viața politică și spirituală a societății, de tradițiile istorice care există în această țară, precum și de alți factori.

O importanță deosebită are aspectul religios al conceptului, fiind posibil de reliefat câteva forme de punere în aplicare a acestei libertăți:

- Atitudinea internă a omului față de Dumnezeu, care este o libertate individuală de a crede sau a nu crede în posibilitatea existenței sale. Rezultatul punerii în aplicare a acestei libertăți este crearea unor convingeri umane religioase sau atee.
- Atitudinea internă a omului față de credință - libertatea de a alege religia sau renunțarea la orice exercițiu religios; formarea unui sistem propriu de valori morale bazate pe credința individuală a unei persoane.
- Exteriorizarea atitudinii față de religie, care constă în practicarea ritualurilor religioase.
- Promovarea viziunilor religioase sau atee. Acest tip de comportament este asociat cu punerea în aplicare a poziției active a omului în viață.

În vremuri nu atât de îndepărtate libertatea de

conștiință era totalmente confundată cu libertatea religioasă. Unul dintre primii teoreticieni ai libertății de conștiință, filozoful britanic J. Locke, în lucrarea *Lettre sur la tolérance*, scria că libertatea conștiinței este un drept natural al fiecărei ființe umane și nimeni nu trebuie constrâns în materie de religie, prin lege sau prin forță, libertatea religioasă fiind o afacere personală a fiecărui individ. Astfel, confundând libertatea de conștiință și libertatea religioasă, autorul vedea esența acestora în posibilitatea de a urma în mod deschis religia aleasă, și de a trăi în conformitate cu convingerile sale religioase [12].

Totuși, libertatea de conștiință și libertatea religioasă formează categorii distincte, căci chiar dacă „toate ideile religioase sunt convingeri, nu toate convingerile sunt de natură religioasă” [11]. Libertatea religioasă vizează o libertate de relație cu divinitatea supremă [11], când în virtutea conștiinței lor, oamenii sunt îndemnați de natura sa spre căutarea adevărului, ordonându-și întreaga viață în conformitate cu exigențele acestuia. Libertatea religioasă aduce în discuție un act individual de credință, care este rodul determinării conștiinței fiecăruia, iar pentru ca acest act de conștiință să fie personal, el trebuie să fie liber [24]. Astfel, dreptul la libertate religioasă își are temeiul în însăși natura ființei umane. Acest impuls natural nu poate fi, însă, realizat decât dacă individul se bucură de libertate psihologică și, în același timp, de imunitate față de orice constrângere externă. Așadar, individul nu trebuie forțat să acționeze împotriva conștiinței sale, nici nu trebuie împiedicat să acționeze conform conștiinței sale, cu precădere în domeniul religios. Practicarea religiei constă, prin însăși natura sa, în primul rând în acte interioare voluntare și libere prin care omul se îndreaptă spre Dumnezeu [4]. Astfel de acte nu pot fi nici impuse și nici interzise de vreo putere pur omenească.

Libertatea religioasă reprezintă dreptul fiecărui individ de a alege în mod liber orice religie, de a aparține oricărei confesiuni, de a avea, a împărtăși, a modifica și a exprima orice opinii religioase, a participa la slujbele și ceremoniile religioase, precum și dreptul de a nu adera la nici o religie. Libertatea religioasă înglobează și facultatea indivizilor să acționeze în colectivități, căci acestea sunt cerute de însăși natura socială a omului. Comunitățile spirituale, inclusiv cele religioase, au libertatea de a se conduce în activitatea lor de norme proprii, de a nu fi împiedicate prin mijloace legislative sau prin acte administrative ale puterii publice să-și aleagă deservenții de cult, să-i educe, să-i numească și să-i transfere, să comunice cu autoritățile și comunitățile religioase de peste hotarele țării, să dobândească și să folosească bunurile necesare practicării cultului.

Astfel, în extinderea sa, libertatea religioasă garantează demersul de credință individual dar și cel colectiv al fiecăruia, căci libertatea religioasă este libera adevăruie la un adevăr revelat și profetat în comun.

Observăm că libertatea conștiinței este corelată cu libertatea religioasă ca conceptele de gen și specie, ca noțiunile comune și speciale. Libertatea de conștiință și de religie înseamnă dreptul de a crede, pe de o parte, și, pe de altă parte, dreptul de a nu crede. În sensul modern al conținutului libertății de conștiință, „libertatea

religioasă” este doar o componentă a acestui concept, dialectic interconectată cu ea, un aspect particular al acesteia. Libertatea religiei este mai restrânsă decât libertatea de conștiință, deoarece implică aderarea individului la un sistem de opinii și valori preexistente și rigid. Ea presupune doar un act de alegere, nu și unul de creație, ca libertatea conștiinței [19].

Ținem să accentuăm, că libertatea de conștiință, este fundamentată pe ideea, conform căreia omul este o ființă rezonabilă, care ia deciziile în mod conștient, în conformitate cu ceea ce îi dictează rațiunea. Alegerile efectuate de fiecare individ sunt bazate pe adevăruri proprii fiecăruia și nici o autoritate nu are puterea de a aprecia valoarea acestor adevăruri. Libertatea de conștiință refuză însăși ideea că ar putea exista un adevăr universal; adevărul universal fiind inexistent, nu servește absolut la nimic încercarea de a impune societății uniformitate în domeniul conștiinței. În acest sens este deosebit de elocventă următoarea pledoarie:

„Mai persistă încă ideea greșită că operațiunile minții, la fel ca și acțiunile corpului, pot fi supuse constrângerii legilor. Însă cei care ne conduc pot avea autoritate numai asupra acelor drepturi naturale în privința cărora noi le permitem să și-o exercite. Dreptul la conștiință nu se numără printre acestea, și nici nu s-ar putea număra. Suntem răspunzători pentru el în fața lui Dumnezeu. Puterile legitime ale statului se extind numai asupra acelor acțiuni care aduc prejudicii altora. Însă cu ce îmi prejudiciază mie dacă vecinul meu afirmă că există douăzeci de dumnezei sau, dimpotrivă, că nu există nici unul? Nu îmi vâra mâna în buzunar și nici nu îmi rupe piciorul...”

Să supunem opinia constrângerilor: cine ne vor fi inchiștorii? Oamenii care nu sunt mai presus de greșeli; oameni guvernați de pasiuni viciate, de interese publice, dar și private. Și de ce-am supune-o constrângerii? Pentru a produce uniformitate. Dar este uniformitatea de dorit? Nu mai mult decât uniformitatea de chip sau de înălțime. Să introducem atunci patul lui Procust și, fiindcă există pericolul ca bărbații înalți să-i ciomăgească pe cei scunzi, să-i facem pe toți de-aceiași statură, retezându-i pe primii și întinzându-i pe cei din urmă.

Dar e oare posibil să atingem uniformitatea? De la apariția creștinismului încoace milioane de bărbați, femei și copii nevinovați au fost arși, torturați, amendați și întemnițați, iar noi n-am făcut nici cel mai mic pas către uniformitate” [6].

Demarând de la ideea majoră a pledoariei citate, conchidem că libertatea conștiinței impune fiecăruia obligația de a fi tolerant față de libertatea de conștiință a altuia. Toleranța provine din latinescul *tolerantia*, ceea ce semnifică suportare, îngăduință [5]. Ca să existe toleranță, trebuie ca la origine să existe diversitate. Trebuie, de asemenea, ca această diversitate să fie, prin însăși natura sa, o sursă de dezechilibru, ba chiar de repulsie, căci nu putem tolera un gând decât dacă el este diferit de convingerile noastre. Este momentul-cheie prin care toleranța se distinge de indiferență: cel care tolerează are o opinie personală în privința a ceea ce el tolerează. În fine, acel care tolerează un act trebuie să dispună de mijloacele care i-ar permite să i se opună. Toleranța este

o acțiune conștientă și cugetată, cel care tolerează alegând cu bună știință să o facă [10].

Din punct de vedere istoric, primele mențiuni despre toleranță își au originile în epoca mișcărilor reformatoare protestante, perioadă în care toleranța este mai degrabă o conduită religioasă, decât produsul unei veritabile reflecții morale. Pentru Locke toleranța este singura religie veritabilă: puțin contează dacă ești catolic sau protestant - singura calitate care va putea face din om un veritabil creștin este toleranța [12]. Filozofii din secolul Luminilor au depus eforturi considerabile pentru a detașa toleranța de religie, centrând-o pe libertatea individuală, pe suveranitatea de gândire a fiecăruia, plămădind astfel conceptul de toleranță ideologică, care se vrea mai mult politică decât morală. Ea îi impune întregii societăți un gând unic: *toate opiniile sunt egale* și nu poate tolera niciun alt punct de vedere [10].

În această ordine de idei, este important să distingem două laturi ale libertății de conștiință. Latura internă rezidă în libertatea persoanei de a avea propriile opinii cu privire la natura lucrurilor care îl înconjoară, credința sau lipsa de credință în valorile diverselor confesiuni. Din această perspectivă libertatea de conștiință și de religie implică faptul că omul este liber în sens subiectiv - în gândurile sale, în perceperea lumii înconjurătoare, etc. În acest domeniu puterea publică nu poate interveni. Această regulă a fost exprimată încă la romani în cunoscuta sintagmă, „*de internis non iudicat praetor*”, prin care se învedera explicit principiul separării celor

două domenii: teluric și religios. Astfel, „... violența legitimă pe care statul o exercită se oprește în pragul spațiului autonomiei” [7], deoarece statul nu este abilitat a pătrunde în domeniul conștiinței. Latura externă constituie în fapt exteriorizarea celei interne și se manifestă prin libertatea de exprimare și de asociere. Libertatea de conștiință nu poate exista fără cele două laturi, care sunt interdependente.

Dacă latura internă este parte a sferei intime a persoanei, latura externă se exprimă prin libera manifestare a convingerilor, credințelor sau valorilor persoanei. Dar, trăind în societate, persoana nu poate fi absolut liberă în comportament și în manifestarea exterioară a convingerilor sale. Facultatea individului de a acționa după propria sa voință este limitată atât de obligația de a nu prejudicia pe altul sau a-i aduce vre-o daună materială sau morală, cât și de facultatea altui individ de a acționa în mod neîngrădit, așa încât putem spune că limitele libertății fiecăruia dintre noi sunt condiționate de libertatea celui alt.

Într-un final de idee, susținem, că din cele expuse în prezentul articol, desprindem că libertatea de conștiință este un concept complex, interconectat cu noțiunile de libertate de gândire, opinie și religie. Ea este o libertate naturală, ce își are fundamentul în însăși demnitatea umană. Dar, este important de menționat că, pentru ca libertatea de conștiință, din libertate naturală să se transforme în libertate publică, este necesară consacrarea ei de către sistemul juridic pozitiv.

Referințe bibliografice:

1. Aubert J.M., “Conscience et loi” în LAUBERT B.-REFOULE F. ed., Initiation à la pratique de la théologie. IV. Ethique, Cerf, Paris 1983, 200-248, <http://isichi.wordpress.com/2012/10/08/constiinta-morala-lege-constiinta-pacat-iii/>.
2. Berlin I., Two Concepts of Liberty, Oxford, Oxford University Press, 1958, p. 7.
3. Constant B., Despre libertate la antici și la moderni, Institutul European, Iași, 1996.
4. Declarație privind libertatea religioasă, Publicat la 18 octombrie 2001 în categoria Conciliul Vatican II. <http://www.magisteriu.ro/dignitatis-humanae-1965/>.
5. Dicționarul explicativ al limbii române. Ed. a II-a, București, 1998, p. 570.
6. Fragment din Notes on the State of Virginia. <http://www.humanism.ro/articles.php?page=27&article=5>.
7. Frydman B., et Haarscher G., Philosophie du droit, Dalloz, 1998, p. 105.
8. Gauchet M., La Religion dans la démocratie: parcours de la laïcité,... op. cit, p. 76.
9. Hobbes N., Léviathan. Traité de la matière, de la forme et du pouvoir ecclésiastique et civil (1651), http://classiques.uqac.ca/classiques/hobbes_thomas/leviathan/leviathan.html.
10. Jacob T., Coulon H., <http://www.objectiondeconscience.org/wp-content/uploads/2013/05/CONSCIENCE-ET-OBJECTION-DE-CONSCIENCE.pdf>.
11. Joël-Benoît d’Onorio La liberté religieuse, droit fondamental, în La liberté religieuse dans le monde, Editions Universitaires, Paris, 1990., p. 13.
12. John Locke, Lettre sur la tolérance, http://t.m.p.free.fr/textes/Lettre_sur_la_tolerance.pdf.
13. Kant E., Critique de la raison pure, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5443790t/f15.image.langFR>. (vizitat 24.09.2021)
14. Mill J.S. – Sur la liberté, <http://audiolivres.wordpress.com/2009/04/03/john-stuart-mill-sur-la-liberte/>.
15. Miroiu A., Filosofie politică, <http://filosofiepolitica.files.wordpress.com/2008/03/adrian-miroiu-filosofie-politica.pdf>.
16. Puppinc G., Objecter au nom de la justice, La Nef (www.lanef.net), n°232 de décembre 2011. http://fr.wikisource.org/wiki/Lettre_sur_la_tol%C3%A9rance.
17. Rawls J., Political Liberalism, Columbia University Press, 1993, – 401 p.
18. René Capitant, Ecrits politiques”, Institutions, Paris, Flammarion, 433 p. (1971).
19. Robert J., La liberté de religion, de pensée et de croyance, droit et libertés fondamentaux, p. 185.
20. Salvan Mihai Florin, Teme filosofice în disputa lui Origen cu Celsus, 2010.

21. Skirry J., Descartes and the Metaphysics of Human Nature, London: Thoemmes-Continuum Press, 2005.
22. Steiner R., Filosofia libertății, <http://audiospiritual.com/pdf/Rudolf%20Steiner/Rudolf%20Steiner%20-%20Filosofia%20libertatii%20GA%204.pdf>. (vizitat 11.09.2021)
23. Taylor C., La Liberté des modernes, Paris, Presses Universitaires de France, 1999.
24. Vlaicu P., Locul cultelor în sistemele de drept european, <http://www.orthodoxero.eu/pages/acasa/viata-religioasa-in-europa/locul-cultelor-in-sistemele-de-drept-european.php>. (vizitat 22.09.2021)